

Alexis de Tocqueville

S TARÝ REŽIM
A REVOLUCE

ACADEMIA

Nepochybují o tom, že všechno, co Revoluce učinila, by se bylo stalo i bez ní. Byla pouze násilným a rychlým procesem, který připojil politický stav ke stavu sociálnímu, činy k idejím a zákony k mravům.

Jakou část svého starého státu si Francouzi uchovali? Čím se staly elementy, z nichž se skládal klérus, třetí stav a šlechta? Jaká nová rozdělení vystřídala rozdělení staré monarchie? Do jakých nových forem se oděly aristokratické a demokratické zájmy? Jaké změny proběhly v pozemkovém vlastnictví a jaké byly jejich důvody? Jaké proměny se uskutečnily v ideách, návycích, zvyklostech a v celém duchu národa?

To jsou hlavní otázky, které budou předmětem následujících stránek.

Starý režim a Revoluce

PŘEDMLUVA

Knih, kterou právě předkládám, rozhodně není historií Revoluce, historií, která byla zpracována s tak velkým leskem, že nepomýšlím na to, abych to zopakoval: je to studie o této Revoluci.

Francouzi vynaložili v roce 1789 největší úsilí, jaké kdy nějaký národ vynaložil, aby rozsekl takřkajíc ve dvě svůj osud a aby vyhloubili propast mezi tím, čím byli až dosud, a tím, čím chtěli být nadále. S tímto cílem se s největší obzřelostí snažili, aby nepřenesli do své nové situace nic z minulosti: uložili si všechna možná omezení, aby se formovali jinak než jejich otcové, neopomněli konečně nic, aby se změnili k nepoznání.

Vždy jsem si myslel, že v tomto ojedinělém úsilí uspěli Francouzi daleko méně, než se domnívala cizina, a především méně, než věřili oni sami. Byl jsem přesvědčen, že aniž si to uvědomili, zachovali si ze starého režimu většího pocitu, zvyklostí, dokonce idejí, jejichž pomocí řídili Revoluční, která tento režim zničila. Aniž si to přáli, použili jeho trosky při budování stavby nové společnosti v takovém rozsahu, že k tomu, abychom lépe pochopili jak Revoluční, tak její dílo, museli bychom na okamžik zapomenout na Francii, kterou vidíme, a jít se zeptat do hrobky Francie, která už není. Přá-

vě to jsem se zde pokusil udělat a stálo mě to více úsilí, než bych byl věřil.

První století monarchie, středověk a renesance podnítily vznik mnoha prací a staly se předmětem velmi hlubokých výzkumů, které nám umožnily poznat nejen události, k nimž tehdy došlo, nýbrž i zákony, zvyklosti, ducha vlády a ducha národa těch dob. Nikdo se však až dosud nenamáhal uvažovat tímto způsobem a tak důkladně o XVIII. století. Jsme přesvědčení, že velmi dobře známe francouzskou společnost té doby, protože jasně vidíme, co se týpy na povrchu, protože známe až do podrobností historii nejslavnějších osobností, které tehdy žily, a že důmyslní a výmluvní kritici nás důvěrně seznámili s díly velkých spisovatelů, kteří ji popsal. Avšak pokud jde o způsob, jak události probíhaly, o skutečnou praxi institucí, o přesný vzájemný postoj tříd, o životní podmínky a pocity těch, které dosud nebylo slyšet ani vidět, o sám základ názorů a mravů, jsou naše představy zmatené a často mylné.

Ujal jsem se úkolu proniknout až k srdci tohoto starého režimu, který nám ještě není tak vzdálený, ale který nám Revoluce zastírela.

Abych toho dosáhl, nepřičeti jsem jen znovu slavné knihy z XVIII. století. Snažil jsem se prostudovat mnoho děl, sice méně známých a méně toho hodných, která však – jakkoli vytvořena s malou dovedností – ukazují možná ještě lépe skutečné tendence doby. Seznámil jsem se pečlivě se všemi veřejnými materiály, v nichž mohli Francouzi vyjádřit své názory a záliby v době, kdy se Revoluce blížila. Zápisy stávrovských shromáždění, a později shromáždění provinciálních, mi vrhly na tyto otázky hodné světa. Kromě toho jsem rozsáhle využil sešitů se záznamy tří stavů z roku 1789. Tyto sešity, jejichž originály tvoří dlouhou řadu rukopisných svazků, zůstávají tu jako testament tehdejší francouzské společnosti, poslední vyjádření jejích tužeb, autentický projev jejích posledních úmyslů. Je to v dějinách unikátní dokument. Ani to mi však nestačilo.

V zemích, kde již má veřejná správa moc, se rodí málo idejí, přání a bolestí, potkáváme málo zájmů a vášnivých tužeb, které by se před ní dříve nebo později neukázaly v plné nahotě. Při studiu jejích archivů nezískáme pouze velmi přesnou představu o jejích metodách, ale odhalí se nám celá země. Cizinec, který by dnes mohl nahlédnout do všech udavačských dopisů, jež naplňují složky ministerstva vnitra a prefektur, by o nás brzy věděl více, než víme sami. Jak poznáme při četbě této knihy, byla v XVIII. století veřejná správa již silně centralizovaná, velmi mocná a pozoruhodně výkonná. Vidíme, jak neustále něčemu pomáhá, něčemu brání, něco povoluje. Měla toho hodně, co mohla slibovat, a hodně toho, co mohla dávat. Působila již nejen tisíci způsoby na obecné řízení veřejných záležitostí, nýbrž i na osudy rodin a na soukromý život každého jednotlivce. Navíc neuvěřitelnou svou činnost, takže se lidé nebáli prozradit před ní své nejtajnější slabosti. Strávil jsem hodně času studiem toho, co nám po ní zůstalo jak v Paříži, tak v řadě provincií. Hlavně archivy intendantury v Tours (velmi rozsáhlá provincie, ve středu Francie, s milionem obyvatel). Archivy jiných oblastí, mezi jinými Ile-de-France, mi ukázaly, že věci probíhaly stejně v největší části království.

Tam jsem, jak jsem očekával, našel starý režim zcela živý, jeho ideje, jeho vášně, jeho předsudky a jeho praktiky. Každý člověk zde volně hovořil svým jazykem a prozradil tam své nejintimnější myšlenky. Podářilo se mi tak získat o staré společnosti představu, jakou neměli její současníci, protože jsem měl před očima to, co se před jejích zraky nikdy nedostalo.

Jak jsem v této studii postupoval, udivovalo mě, že neustále objevuji ve Francii oné doby mnohé rysy, které bijí do očí ve Francii současné. Nacházel jsem zde spoustu pocitů, o nichž jsem se domníval, že se zrodily z Revoluce, spoustu myšlenek, o nichž jsem měl až dosud za to, že pocházejí teprve od ní, tisíc zvyklostí, o nichž se zdálo, že nám je dala teprve ona. Nacházel jsem všude kořeny současné společnosti hluboce zakotvené v této staré půdě. Čím více jsem se

vracel k roku 1789, tím přesněji jsem rozeznával onu duchovní sílu, která vedla k tomu, že se Revoluce zformovala, zrodila a rostla. Krok za krokem jsem viděl, jak se před mýma očima objevuje celá fyziognomie této Revoluce. Již ohlašovala svůj temperament, svého génia; byla to již ona. Nácházel jsem tam nejen příčiny toho, co uskutečnila ve svém prvním rozmachu, nýbrž možná ještě více předzvěst toho, čemu měla dát základ do budoucna. Revoluce měla totiž dvě zcela odlišné fáze: první, během níž se zdálo, že Francouzi chtějí z minulosti odstranit všechno, a druhou, v níž se pokusili obnovit část toho, co v ní ponechali. Je tu množství zákonů a politických zvyklostí starého režimu, které jako by naráz v roce 1789 zmizely a které se o několik let později znovu objevují jako některé řeky, když se na jednom místě ponoří pod zem, aby se znovu vynořily o něco dále, přinášeje tutéž vodu do nových břehů.

Vlastním předmětem díla, které předkládám veřejnosti, je vysvětlit, proč tato velká revoluce, která se současně připravovala na téměř celém evropském kontinentu, vypukla u nás spíše než jinde, proč sama vzešla ze společnosti, kterou hodlala zničit, a konečně, jak mohla stará monarchie padnout tak úplně a tak náhle.

V mé představě nemůže dílo, jež jsem si předsevzal, zůstat u těchto otázek. Mým záměrem je – neznad-li mě čas a síly – sledovat ve zvratech této dlouhé revoluce ony Francouze, jejichž život pod starým režimem jsem tak důvěrně poznal a které tento starý režim zformoval, pozorovat je, jak se mění a přetvářejí podle běhu událostí, aniž přesto změnili svou povahu, a jak se před námi stále znovu objevují s poněkud modifikovanou, avšak stále rozeznatelnou fyziognomií.

Prožíval jsem s nimi nejdříve první období roku 89, kdy láska k rovnosti a láska ke svobodě získala jejich srdce a kdy nechtěli pouze vytvořit demokratické instituce, nýbrž instituce svobodné, kdy nechtěli jen zrušit privilegia, nýbrž uznat a sankcionovat práva; jejich mládí, nadšení, pýchu, vznesené a opravdové vášně, na něž si lidé, navzdory svým

omylům, trvale uchovávají vzpomínku a které ještě dlouho budou rušit spánek všem, kdo by je chtěli zkorumpovat nebo zotročit.

Projdou rychle průběh této revoluce a pokusím se ukázat, jaké události, jaké omyly a jaké chyby ve výpočtu dovedly též Francouze k tomu, že opustili své první záměry, zapomněli na svobodu a chtěli se už stát jen rovnými sluhý pána světa; jak se vláda, silnější a daleko absolutističtější než ta, kterou Revoluce svrhla, nyní znovu vzchopila a soustřeďuje veškerou moc, potlačuje všechny tak drazé zaplacené svobody, dosazuje na jejich místo jejich plané odlesky, nazývá suverenitou lidu hlasování voličů, kteří se nemohou o ničem poučit, ani se shodnout, ani volit: svobodné hlasování o daních, souhlas němých a ujařmených poslanců. A konečně, jak tato vláda zcela upírá lidu schopnost sám si vládnout, bere mu základní záruky práva, svobodu mysli, mluvit a psát, tedy nejcennější a nejvznešenější výdobytky roku 89, jehož velkým jménem se nadto ještě honosí.

Zastávám se u okamžiku, v němž, jak se mi zdá, Revoluce téměř splnila své dílo a zplodila novou společnost. Budu tedy zkoumat tuto společnost samu: pokusím se rozlišit, v čem se podobá tomu, co jí předcházelo, v čem se od tohoto stavu liší, co jsme v tomto obrovském všeobecném pohybu ztratili, co jsme přitom získali, a pokusím se nakonec zablídnout naši budoucnost.

Část této druhé práce je v hrubých rysech hotova, není však ještě v takovém stavu, aby ji bylo možno zveřejnit a nabídnout publiku. Bude mi dopřáno dokončit ji? Kdo to může říci? Osud jednotlivce je ještě daleko nejasnější než osud národů.

Doufám, že jsem tuto knihu napsal bez předsudků, netvrdím však, že jsem ji napsal bez zaujetí. Bylo by sotva možné žádat, aby Francouz nebyl zaujat, když mluví o své zemi a uvažuje o své době. Přiznávám, že když jsem zkoumal všechny stránky někdejší společnosti, nikdy jsem zcela nepustil ze zřetelů společnost novou. Nechtěl jsem pouze po-

znat, jaké chorobě nemocný podlehl, nýbrž i to, jak by byl mohl zůstat naživu. Postupoval jsem jako lékař, kteří se v každém vyhaslém orgánu pokoušejí odhalit zákony života. Mým cílem bylo vytvořit obraz, který by byl přesně exaktní a současně by mohl být poučný. Pokaždé tedy, když jsem u našich otců narazil na některou z oněch mužných ctností, které bychom tolik potřebovali a které už téměř vůbec nemáme – opravdového ducha nezávislosti, touhu po velkých činech, sebedůvěru a víru ve svou věc – zdůraznil jsem je. A stejně, když jsem se setkal v zákonech, ideách, mravech oné doby se stopami některých nectností, které poté, co rozvratily starou společnost, na nás stále ještě působí, vynasnažil jsem se vrhnout na ně světlo, abychom lépe uviděli zlo, které nám tyto nectnosti způsobily, a lépe pochopili, jaké další zlo nám ještě mohou způsobit.

Doznávám, že abych dosáhl tohoto cíle, nebojím se zasáhnout kohokoli a cokoli, ani jednotlivce, ani třídy, ani názory, ani vzpomínky, bez ohledu na jejich účtyhodnost. Často jsem to učinil s lítostí, vždy však bez výčitek svědomí. Nechtěl jsem ti, jímž jsem tak mohl ublížit, prominout a pomyslil přitom na nezažitý a čestný cíl, jež sleduji.

Mnozí mne možná obviní, že v této knize projevuji příliš nemístnou zálibu ve svobodě, o níž se, jak jsem ujišťován, ve Francii už nikdo nestará.

Poprosím pouze ty, kdo mi budou adresovat tuto výtku, aby měli laskavě na paměti, že tento sklon je u mne velmi starý. Je to už více než dvacet let, co jsem mluvil o jiné společnosti a napsal téměř doslova to, co budou nyní číst.

Uprostřed temnot budoucnosti je možné už dnes objevit tři velmi jasné pravdy. První, že všichni lidé naší doby jsou stiháváni neznámou silou, o níž lze doufat, že ji můžeme řídit nebo zpomalit, nikoli však překonat, a že je tato síla někdy povolna pohání a někdy přímo vrhá ke zničení aristokracie. Druhou pravdu, že mezi všemi společnostmi světa budou mít vždy největší potíže s tím, aby nadlouho unikly absolutní vládě, ony společnosti, v nichž už aristokracie ne-

despotismus => individualismus (lidé se nepodrobují vládě, ale naopak)

ní a být nemůže. Třetí pravdou konečně je, že žádný druh despotismu nemůže přinášet zhubnější následky, než je tomu v těchto společnostech, protože v nich despotismus více než jakákoliv jiná forma vlády podporuje rozvoj všech neřestí, jímž právě ony zvláště podléhají a které je tak zavadějí směrem, kam podle svých přirozených sklonoů již směřovaly. Protože lidé zde už nejsou k sobě poutáni žádnou vazbou kast, tříd, korporací či rodin, mají příliš sklon zabývat se pouze svými partikulárními zájmy; jsou vždy příliš svázení k tomu, aby se starali jen o sebe a uchylovali se do úzkého individualismu, který potlačuje každou veřejnou ctnost. Despotismus je dalek boje proti této tendenci, čím ji nepřekonatelnou, protože zbavuje občany jakéhokoli společného zaujetí, jakékoliv vzájemné pomoci, každé nezbytnosti porozumět si, každé přiležitosti společně jednat; zazdí je takřkajíc do soukromého života. Pokud měli již tendenci postavit se mimo, on je izoluje; jsou-li vůči sobě chladní, on je zmrazuje.

V těch společnostech, v nichž není nic pevné, se každý cítí neustále pobízen strachem, že se zhorší jeho postavení, a úsilím vystoupit výš. Peníze se tu staly hlavním kritériem, které klasifikuje lidi a rozlišuje mezi nimi, a současně nabyly jedinečné mobility – přecházejí neustále z ruky do ruky, proměňují životní podmínky lidí a povyšují i ponižují rodiny, takže neexistuje téměř nikdo, kdo by nebyl nucen vyvíjet zoufalé a trvalé úsilí, aby své postavení zachoval nebo aby nějaké získal. Touha zbohatnout za každou cenu, chuť obchodovat, láska k zisku, hledání blahobytu a materiálních požitků jsou tedy nejobecnější vášně. Tyto vášně se snadno šíří ve všech třídách a pronikají až do těch, jímž byly až dosud cizí. Brzy dospějí tak daleko, že pokud je nic nezastaví, budou enervovat a degradovat celý národ. Je tedy podstatou despotismu tyto vysilující vášně podporovat a šířit je, neboť mu přicházejí na pomoc: zaměstnávají a odvádějí představivost lidí daleko od veřejných záležitostí a vedou k tomu, že se lidé těsou při pouhé myšlence na revoluce. Jen despotismus jim může poskytnout utajení a stín, které

dodávají chamtivosti jistotu a umožňují dosahovat nepoctivého zisku bez obavy ze ztráty cti. Bez despotismu by byly silné, s ním jsou vládnoucí.

Naproti tomu jediné svoboda v takových společnostech může účinně potírat neřesti, které jsou pro ně přirozené, a zadržet je na šikmé ploše, po níž sklouzávají. Jen ona totiž může vytrhnout občany z izolace, v níž je právě nezávislost na životních podmínkách udučuje při životě, a donutit je, aby se k sobě znovu navzájem přiblížili, zahřívá je a každodenně je sblížíje nutností vzájemně si naslouchat, přesvědčovat se a vyhovět si při řešení společných záležitostí. Jedině ona je schopna odtrhnout je od kultu peněz a od malých každodenních starostí vyplývajících z jejich osobních záležitostí a naučit je vnímat a počítovat v každém okamžiku nad sebou a po svém boku vlast. Jedině ona dokáže čas od času nahradit lásku k blahobytu energičtějším a vyšším zápalen, jen ona nabízí jejich ambicím vyšší cíle než získávání bohatství a stává se světlelem, které jim umožňuje poznat a posoudit lidské neřesti i ctnosti.

Demokratické společnosti, které nejsou svobodné, mohou být bohaté, vytříbené, krásné na pohled, dokonce velkolepé, mocné vahou své homogenní hmoty. Můžeme v nich najít osobní kvality, dobré otce rodin, čestné obchodníky a velmi účtyhodné majitele nemovitostí. Setkáme se mezi nimi dokonce s dobrými křesťany, protože jejich vlast není z tohoto světa a sláva jejich náboženství spočívá ve schopnosti vytrvat v prostředí největší zkaženosti dobré mravy i pod nejhorší vládou. Římské císařství ve svém nejhrošším úpadku jich bylo plné. Troufám si však říci, že v podobných společnostech nikdy nelze spatřit velké občany, a především velký lid. A nebojím se tvrdit, že obecná úroveň srdce a ducha se zde nikdy nepřestane snižovat, pokud zde zůstanou spojeny rovnost s despotismem.

To jsem si myslel a to jsem říkal před deseti lety. Přiznávám, že se od té doby ve světě nestalo nic, co by mne donutilo myslet a mluvit jinak. Když jsem projevil své dobré mí-

nění o svobodě v době, kdy se těšila přízni, nebude snad považováno za špatné, setrvávám-li na svém mínění, když je opuštěna.

Uvažte laskavě, že právě v tom se méně odlišuji od svých odpůrců, než se asi sami domnívají. Jaký by to byl člověk, který by měl od přírody duši tak nízkou, že by dával přednost závislosti na rozmarech jednoho ze svých bližních před dodržováním zákonů, na jejichž zavedení se sám podílel, kdyby se mu zdálo, že jeho národ má ctnosti nezbytné k tomu, aby správně využíval svobody? Myslím, že takový člověk vůbec neexistuje. Sami despotové nepopírají, že svoboda je skvělá, pouze ji chtějí jenom pro sebe a tvrdí, že všichni ostatní jí vůbec nejsou hodni. Nelšíme se tedy od sebe svými názory na svobodu, nýbrž lepším nebo horším míněním, jaké máme o lidech, a tak můžeme s rozhodností říci, že záliba, kterou člověk chová k absolutní vládě, je přímo úměrná pohrdání, jaké pociťuje vůči své zemi. Prosím, aby mi bylo dovoleno ještě chvíli počkat, než přijmu za svůj tento názor.

Mohu říci, aniž bych se snad příliš chvátil, že kniha, kterou právě vydávám, je výsledkem velmi rozsáhlé práce. Je to poměrně krátká kapitola, která mě stála více než rok studia. Mohl jsem ji zatížit mnoha poznámkami pod čarou. Raději jsem však počet poznámek snížil a umístil je na konec svazku s odvoláním na stránky textu, k nimž se vztahují. Čtenář tam najde příklady a doklady. Mohl bych zařadit ještě mnoho dalších, kdyby se někomu zdálo, že tato kniha stojí za to, aby je požadoval.

klad v opatřeních uplatňovaných vůči prostému lidu ve dvou posledních stoletích monarchie. Starý režim poskytl mnoho ze svých způsobů Revoluci, ta k nim přidala pouze krutost své povahy.

KAPITOLA SEDMÁ

Jak velká administrativní revoluce předcházela revoluci politickou a jaké to mělo následky

Na formě vlády se ještě nic nezměnilo, avšak většina sekundárních zákonů, které řídily životní podmínky osob a správu veřejných záležitostí, už byla zrušena nebo modifikována.

Zrušení cechů a jejich částečné a neúplné obnovení hluboce změnily všechny staré vztahy mezi dělníkem a mistrem. Tyto vztahy nabýly nejen rozmanitě, nýbrž i neurčité a nepřírovné podoby. Nedělní pořádek byl rozbit, ochrana státu byla ještě špatně zajištěna, a řemeslník, který se nacházel ve státněm a neurčitém postavení mezi vládou a zaměstnavatelem, nevěděl příliš, kdo z nich by ho mohl chránit nebo by ho měl podřizet. Tento stav nevolnosti a anarchie, do kterého byla náraz uvržena celá městská nižší třída, měl vážné následky, jakmile se lid začal znovu objevovat na politické scéně.

Rok před Revolucí rozvrátil královský edikt řád justice ve všech jeho částech: byla zavedena řada nových jurisdikcí, množství jiných bylo zrušeno, všechny kompetence změnily. Jak jsem to však již uvedl jinde, počet lidí, kteří se ve Francii zabývali jak souzením, tak vykonáváním rozsudků, byl obrovský. Popravdě řečeno, celá buržoazie souvisela přímo nebo vzdáleně se soudnictvím. Důsledkem zákona tedy bylo, že jedním rázem byly poškozeny tisíce rodin jak ve svém postavení, tak hospodářsky a že se dostaly do nové a nejisté situace. Edikt nezpůsobil také o nic menší potíže žalobcům, kteří v rámci této soudní revoluce obtížně hledali zákon, který by byl použitelný, a tribunál, který by měl soudit.

Administrativu ovšem postihla v pravém slova smyslu především radikální reforma v roce 1787, která poté, co přišlo občana v jeho soukromém životě.

Řekl jsem, že ve vybraných krajích, to znamená téměř ve třech čtvrtinách Francie, byla velká většina veškeré administrativy soustředěna v rukou jediného muže, intendanta, který jednal nejen bez kontroly, nýbrž se ani s nikým neračil.

V roce 1787 bylo vedle tohoto intendanta postaveno provinční shromáždění, které se stalo skutečným správcem obpadů i syndika zaujal v každé vesnici volený obecní výbor. Tato legislativa, tak odporující tomu, co bylo dříve, a zcela

lativní postavení lidí, měla být zavedena všude najednou a všude téměř stejným způsobem, bez jakéhokoli ohledu na dřívější zvyklosti nebo na zvláštní situaci provincií: natolik již jednotící duch Revoluce zasáhl tuto starou vládu, kterou se Revoluce chystala svrhnout.

Tehdy se dobře ukázalo, jaký podíl mají ve hře politických institucí zvyklosti a jak si lidé snadněji poradí s nejasnými a komplikovanými zákony, s nimiž již mají dlouhou zkušenost, než s jednodušší legislativou, která je pro ně nová.

Ve Francii existovaly za starého režimu nejrůznější druhy mocenských útvarů, které se podle jednotlivých provincií neustále měnily. Žádný z nich přitom neměl pevné a dobře známé meze, takže jejich akční pole bylo vždy společně pro a došti snadného řádu ve veřejných záležitostech. Naproti tomu se nové mocenské útvary, jichž bylo navíc poměrně málo a byly pečlivě vymezené a navzájem si podobné, ihned se navzájem oslabovaly až k bezmocnosti.

Nový zákon ostatně skrýval velkou chybu, která by byla především na počátku sama stačila znesnadnit jeho uplatnění: všechny mocenské útvary, které vytvořil, byly kolektivní.

Za staré monarchie byly vždy známy jen dvě formy správy: v místech, kde byla správa svěřena jedinému člověku, jednal tento muž bez pomoci jakéhokoli shromáždění, zatímco tam, kde existovala shromáždění, jako ve stavovských regionech nebo ve městech, nebyla správa svěřena jmenovité nikomu, shromáždění nejen vládlo a dozíralo na administrativu, nýbrž zajišťovalo správu samo nebo prostřednictvím dočasných, jím jmenovaných komisí.

Protože byly známy pouze tyto dva způsoby jednání, když byl opouštěn jeden, použil se druhý. Je s podivem, že ve společnosti tak vzdělané a v níž hrála veřejná správa už odedávna tak významnou roli, nikoho nenapadlo tyto dva systémy spojit a v tomto spojení v nich rozlišit od sebe moc, která má konat, a moc, která má dohlížet a předpisovat. Tato tak zdánlivě prostá myšlenka se vůbec neobjevila, vynořila se teprve v tomto století. Je to, abych tak řekl, jediný významný objev týkající se správy, který je náš vlastní. Uvidíme důsledky, které přinesla opačná praxe, když Národní konvent poté, co přenesl do politiky administrativní zvyklosti a zachoval přitom tradice nenáviděného starého režimu, použil systém, podle něhož postupovaly provinční stavy a malá městská zastupitelstva. Uvidíme, jak se to, co dosud bylo pouze příčinou potíží, náhle proměnilo v terot.

Provinční shromáždění z roku 1787 převzala tedy právo zajišťovat správu ve většině případů, v nichž až dosud intendant jednal sám. Byla pověřena pod záštitou ústřední autority vyměřovat berni a dohlížet na její vybírání, stanovit, jaké veřejné práce mají být provedeny, a zajistit jejich uskutečnění. Pod jejich bezprostřední pravomoc spadali všichni pracovníci Mostů a silnic, od inspektora až po nádeníka. Musela jim předepsat, co považovala za potřebné, podávat zprávy o jejich činnosti ministroví a navrhnout mu výši odměny, kterou si zasloužili. Péče o místní správu byla téměř plně předána těmto shromážděním: měla v první instanci vyřizovat největší část sporných záležitostí, které až dosud obstarával intendant, atd.; mnohé tyto funkce byly málo

vhodné pro kolektivní a neodpovědnou moc a navíc je měli vykonávat lidé, kteří byli ve veřejné správě poprvé.

K dovršení všeho zmatku byla zachována existence intendanta, který byl ovšem takto omezen až k bezmocnosti. Poté, co mu bylo odebráno absolutní právo dělat vše, byla mu uložena povinnost pomáhat a dohlížet na to, co dělá shromáždění. Jako by funkcionář mohl někdy postupovat v duchu legislativy, která ho zbavila jeho práv, a usnadňovat její realizaci!

Co bylo provedeno s intendantem, bylo provedeno také s jeho subdelegátem. Vedle něj a na místo, které dříve zastával, bylo postaveno okresní shromáždění, které mělo pracovat pod vedením shromáždění provinčního a podle analogických zásad.

Vše, co víme o činech provinčních shromáždění vytvořených v roce 1787 a o jejich zápisech, svědčí o tom, že ihned po svém vzniku zahájila shromáždění tajnou a často otevřenou válku s intendanty a že intendantů využívali své větší, prací získané zkušenosti pouze k tomu, aby brzdili činnost svých nástupců. Na jedné straně tu je shromáždění, které si stěžuje, že může jen s velkou námahou vyrvat z rukou intendanta listiny, které nejvíce potřebuje, na druhé straně intendant žaluje na členy shromáždění, že si chtějí přisvojit kompetence, které mu, jak tvrdí, edikty ponechaly. Dovolává se k ministroví, a ten často neodpovídá nebo váhá, protože problém je pro něj právě tak nový a nejasný jako pro všechny ostatní. Někdy se shromáždění usnese, že intendant nepracoval dobře, že cesty, které dal vybudovat, jsou špatně vytyčeny a špatně udržovány, že nechal zruinovat obce, jejichž ochráncem měl být. Někdy shromáždění váhají nad nejasnostmi tak málo známé legislativy. Na velkou dálku si navzájem poskytují konzultace a dávají si neustále posílat rady. Intendant pro Auch tvrdí, že se může postavit proti vůli provinčního shromáždění, které dovolilo jedné obci prosadit svou vůli; shromáždění prohlašuje, že v této věci může intendant nadále pouze radit, a nikoliv přikazo-

vat, a ptá se provinčního shromáždění pro l'le-de-France na jeho názor.

Uproštěd podobných obviňování a konzultací se chod administrativy často zpomaluje a někdy se dokonce zastaví: veřejný život je pak jakoby odročen. „Došlo k úplnému zastavení vyřizování záležitostí,“ říká provinční shromáždění pro Lotrinsko, které je v tom pouze ozvěnou jiných, „všichni dobří občané se tím tápí.“

Jindy správní orgány chybují právě přílišnou aktivitou a sebedůvěrou. Všechny jsou naplněny neklidnou a rušivou horlivostí, která je vede ke snaze naráz změnit staré metody a nakvap opravit nejstarší zlořády. Pod záminkou, že nyní mají vykonávat dohled nad městy, začnou samy řídit záležitosti. Stručně řečeno, chtějí všechno zlepšit a do všeho vnášejí zmatek.

Uvědomíme-li si, jak významné místo měla odedávna ve Francii veřejná správa a jakého množství zájmů se každodenně dotýkala a co všechno na ní záviselo nebo potřebovalo její pomoc, pomyslíme-li, že jednotlivci spoléhali spíše na ni než na sebe, když chtěli uspět ve svých vlastních záležitostech, získat výhody pro své podnikání, zajistit svou obživu, vytýčovat a udržovat své silnice, chránit svůj klid a mít záruku svého blahobytu, uděláme si představu o obrovském množství lidí, kteří se cítili osobně postiženi nedostatkem, jimiž nyní administrativa trpěla.

Nejvíce však chyby nové organizace dopadaly na vesnice. Tam nejen porušila řád moci, nýbrž naráz změnila vzájemné postavení lidí a uvedla do konfliktu všechny třídy.⁴⁷

Když Turgot roku 1775 navrhl králi reformu správy venkova, největší potíže, s nimiž se podle svých slov setkal, spočívaly v nerovném rozdělení daní. Protože jak dosáhnout, aby o záležitostech farnosti, z nichž nejdůležitější je daňový základ, vybírání a použití daní a poplatků, společně jednali a společně uvažovali lidé, kteří nejsou všichni povinni platit je stejným způsobem a z nichž někteří jsou zcela od této povinnosti osvobozeni? Každá farnost měla šlechtice a du-

chovní, kteří královskou berni neplatili vůbec, rolníky, kteří od ní byli částečně nebo zcela osvobozeni, a ostatní, kteří ji platili plně. Byly to jakoby tři různé farnosti, z nichž každá by měla být spravována zvlášť. Potíže byly neřešitelné.

Nikde totiž nebylo rozdílné zdanění viditelnější než na venkově. Nikde tím nebylo obyvatelstvo lépe rozděleno v různé skupiny, často navzájem nepřátelské. Aby vesnice mohly dostat kolektivní správu a trochu svobodné vlády, bylo by bývalo nutné nejdříve zatížit všechny stejnými daněmi a zmenšit vzdálenost, která třídy oddělovala.

Tak však nikdo neuvažoval, když se konečně roku 1787 k reformě přistoupilo. Uvnitř každé farnosti se uchovávalo staré oddělení stavů a nerovnost ve zdaňování, která byla jeho hlavním znakem, nicméně veškerá správa byla svěřena voleným úřadům. To vedlo okamžitě k nejpodivnějším důsledkům.

Jde-li o volební shromáždění, které mělo vybrat městské představitele: farář a lenní pán nepřicházeli v úvahu, patřili, jak se říkalo, ke šlechtickému a k duchovnímu stavu a volit své zástupce měl především třetí stav.

Když pak už byla obecní rada zvolena, farář a lenní pán byli naopak podle práva jejími členy, protože se nezdálo vhodné plně vyřadit z vlády farnosti dva tak významné obyvatele. Lenní pán dokonce předsedal obecním radám, na jejichž volbě se nepodílel, ale nemohl se účastnit většiny jejich aktivit. Když se kupříkladu jednalo o stanovení a rozvržení berně, farář a lenní pán nemohli hlasovat. Což nebyli oba od této daně osvobozeni? Obecní rada neměla naopak nic společného s daní z hlavy: tu nadále podle zvláštních předpisů určoval intendant.

Z obav, aby tento předseda, tak izolovaný od sboru, který měl řídit, neuplatňoval ještě nepřímý vliv odporující zájmu stavu, jehož součástí nebyl, bylo vyžadováno, aby se nepočítaly ani hlasy jeho nájemců. Provinční shromáždění, která byla o tomto bodu konzultována, považovala tento postup za zcela oprávněný a plně odpovídající principům.

Jiní šlechtici, kteří ve farnosti žili, se nemohli stát členy této nešlechtické obecní rady, leda by byli vesničany zvoleni, a i pak by měli, jak to předpis považuje za potřebné říci, pouze právo zastupovat zde třetí stav.

Lenní pán se zde tedy objevoval pouze proto, aby byl plně podřízen svým dřívějším poddaným, kteří se najednou stali jeho pány: byl tu spíše jejich zajatcem než jejich hlavou. Když byli tito lidé takto shromážděni, zdálo se, že se tak nestalo proto, aby se sblížili, ale spíše proto, aby se zdůraznilo, v čem se liší a jak protichůdné jsou jejich zájmy.

Byl syndik ještě tím funkcionářem se špatnou pověstí, který svou funkci vykonával jen z donucení, nebo se jeho postavení pozvedlo spolu s obcí, v níž zůstával hlavním činitelem? To nikdo přesně nevěděl. V písemnostech z roku 1788 nacházím dopis jistého vesnického soudního vykonavatele, který se rozhořčuje, že byl zvolen, aby plnil funkci syndika. „To,“ říká, „odporuje všem výsadám jeho úřadu.“ Generální kontrolor odpověděl, že je třeba opravit představy tohoto člověka „a vysvětlit mu, že musí pochopit, že je třeba považovat za čest být zvolen svými spoliobcany, že ostatně noví syndikové se vůbec nepodobají funkcionářům, kteří nesli až dosud tento název, a že musí počítat s většinou ohledy ze strany vlády“.

Na druhé straně vidíme vážené obyvatele farnosti, a dokonce šlechtice, kteří se náhle s vesničany sblíží, když se z těchto vesničanů stala moc. Lenní pán, vysoký právní funkcionář z okolí Paříže, si stěžuje, že edikt mu i jako *prostému obyvateli* brání podílet se na činnosti shromáždění farnosti. Jiní jsou ochotní, jak říká, „z oddanosti k veřejnosti plnit dokonce funkci syndika“.

Bylo příliš pozdě. Když se příslušníci bohatých tříd takto přibližují k vesnickému lidu a snaží se s ním splynout, stahuje se tento lid do izolace, kam ho předtím zatláčeli, a tam se brání. Setkáváme se s vesnickými shromážděními farností, která se vzpírají přijmout mezi sebe lenního pána; jiná vytvářejí všemožné překážky, než přijmou dokonce nešlechtice,

i když jsou bohatí. „Máme zprávy,“ říká provinční shromáždění Dolní Normandie, „že řada vesnických shromáždění odmítla přijmout mezi sebe bohaté nešlechtice své farnosti, kteří tam nebydlí, i když nepochybně mají právo stát se členy. Jiná shromáždění dokonce odmítla přijmout nájemce, kteří nemají majetek na jejich území.“

A tak bylo v sekundárních zákonech vše nové, nejasné a konfliktní dokonce ještě dříve, než se kdo dotkl základních zákonů, podle nichž se řídila vláda státu. To, co z nich zůstávalo na nohou, bylo rozvíklané a tak říkájící už neexistovalo jediné nařízení, jehož zrušení nebo brzkou úpravu neohlásila sama ústřední vláda.

Tato náhlá a obrovská renovace všech pravidel a všech administrativních zvyklostí, která u nás předcházela politické revoluci a o níž se dnes sotva mluví, byla už přece jedním z největších oříšů, jaké se kdy objevily v historii některého velkého národa. Tato první revoluce měla ohromný vliv na tu druhou a udělala z ní událost odlišnou od všech událostí téhož druhu, které ve světě propukly před ní nebo po ní.

První anglická revoluce, která rozvrátila celé politické uspořádání této země a zrušila v ní všechno až po království, se pouze velmi povrchně dotkla sekundárních zákonů a nezměnila téměř nic ze zvyklostí a obyčejů /p/. Justice a správa si zachovaly svou podobu a pokračovaly se stejnými chybami jako předtím. Říká se, že za nejprudší občanské války konalo dvanáct anglických soudců dále dvakrát do roka inspekční cestu po porotních soudech. Všechno tedy nebylo rozkolísáno současně. Důsledky revoluce byly omezené, a jakkoli byla anglická společnost na svém vrcholu uvedena ve zmatek, ve svých základech zůstávala pevná.

My sami jsme měli ve Francii od roku 89 řadu revolucí, které změnily od základů až ke střeše celou strukturu vlády. Většina z nich byla velmi prudká a uskutečnila se silou a ne-skrývaným znásilněním existujících zákonů. Nicméně nepo-řádek, který vyvolaly, nebyl nikdy ani dlouhý, ani všeobecný; velká část národa je někdy sotva zaznamenala.

KAPITOLA OSMÁ

Jak revoluce spontánně uzešla z toho, co předcházelo

Než skončím, chci shrnout některé z rysů, které jsem již odděleně načrtl, a pohlédnout ze starého režimu, jehož portrét jsem právě dokončil, na Revoluci, jež z něj jakoby sama od sebe vychází.

Uvědomíme-li si, že právě u nás feudální řád ztratil vše, co ho mohlo chránit nebo mu sloužit, a nezměnil to, co mu mohlo škodit nebo ho rozjitřit, méně nás překvapí, že Revoluce, která měla násilím svrhnout staré zřízení Evropy, propukla ze všech zemí právě ve Francii.

Všimněme si pozorně, že šlechta poté, co ztratila svá stará politická práva, a to ve větší míře, než tomu bylo v kterékoli jiné zemi feudální Evropy, přestala spravovat a řídit obyvatelstvo. Přesto si zachovala a ještě daleko rozšířila své finanční výsady a výhody, jichž osobně požívali její příslušníci, že i když se stávala podřízenou třídou, zůstala privilegií a uzavřenou. Jak jsem řekl jinde, stávala se stále méně aristokratií a stále více kastou. Pak se již nebudeme divit, že se její privilegia jevila Francouzům tak nevysvětlitelná a hašebná a že při pohledu na ni vzplanula v jejích srdcích touha po demokracii tak vysoko, že v nich ještě hoří.

Pomyslíme-li konečně na to, že tato šlechta, oddělená od středních tříd, které od sebe odpudila, i od lidu, jehož srdce si nechala uniknout, byla v národě zcela izolovaná – zdánlivě hlavou armády, ve skutečnosti jen důstojnickým sborem bez vojáků –, pak pochopíme, jak mohla být po tisíciletém vzpětí během jedné noci svržena.

Popsal jsem, jak královská vláda poté, co zrušila všechny provinční svobody a nahradila ve třech čtvrtinách Francie všechny lokální mocenské útvary, stáhla na sebe všechny záležitosti, zejména práve tak jako největší. Na druhé straně jsem vysvětlil, jak se následkem toho musela Paříž stát vládcem země, v níž byla až dosud pouze hlavním městem, ne-

Bylo to proto, že od roku 89 mezi troskami politických zřízení zůstávalo administrativní zřízení vždy nedotčeno. Vy-měnila se osoba panovníka nebo formy ústřední moci, avšak denní běh veřejných událostí nebyl ani přerušen, ani rozvrácen; v drobných záležitostech, které se jich osobně týkaly, zůstávali všichni podřízení pravidlům a zvyklostem, které znali. Nadále záviseli na sekundárních mocenských útvarech, na něž byli vždy zvyklí se obracet, a obvykle měli co činit se stejnými úředníky, neboť i když byla správa při každé revoluci zbavena hlavy, její tělo zůstávalo nedotčené a živé. Titíž funkcionáři vykonávali tytéž funkce a při vši rozdílnosti politických zákonů do nich přinášeli svého ducha i svou praxi. Soudili a administrovali ve jménu krále, potom ve jménu republiky, nakonec ve jménu císaře. A potom, když se štěstěna otočila, začali znovu řídit a soudit pro krále, pro republiku a pro císaře, vždy stejný a vždy stejně, protože co jim záleželo na jménu pána? Byť dobřími administrátory a dobřími soudci pro ně bylo důležitější než být občany. Jakmile dozněl první ořes, zdálo se tedy, že se v zemi nic nehnuło.

V okamžiku vypuknutí Revoluce byla tato část vlády, kterou, jakkoli byla podřízená, každý občan každodenně pociťoval a která permanentně a účinně ovlivňovala jeho život, právě zcela ochromena: veřejná správa vyměnila jedním rázem všechny své činitele a změnila všechny své zásady. Nejprve se zdálo, že stát touto ohromnou reformou neutrpěl velký šok. Avšak všichni Francouzi při tom pocítili malý osobní ořes. Byly postiženy životní podmínky každého jednotlivce, jeho zvyklosti byly uvedeny ve zmatek, jeho podnikání bylo narušeno. V nejdůležitějších a nejobecnějších záležitostech nadále vládl jistý pravidelný řád, avšak nikdo už nevěděl, koho má poslouchat, na koho se obracet ani jak se chovat v těch drobných a osobních záležitostech, které tvoří každodenní běh života společnosti.

Protože národ již ve všech částech ztratil sebevědomí, mohl jej poslední úder celý zvuklat a vyvolat tak nejrozsáhlejší převrat a nejstrašnější zmatek, jaký kdy byl.

bo spíše jak se tak sama stala celou zemí. Tyto dvě skutečnosti, které byly pro Francii specifické, by samy stačily vysvětlit, jak mohlo jedno vzbouření zničit od základů až ke střeše monarchii, která odolávala tolik století tak prudkým nárazům a ještě v předvečer svého pádu se zdála být neotřesitelnou i těm, kdo se chystali ji svrhnout.

Protože Francie byla jednou z evropských zemí, kde už dávno a úplně vyhasl politický život, kde jednotlivci dokonce ztratili návyk zabývat se veřejnými záležitostmi, porozumění faktům, zkušenost lidových hnutí a takřka se jím vytvářel pojem lidu, je snadné si představit, jak všichni Francouzi mohli najednou upadnout do strašlivé revoluce, aniž ji viděli, a jak ti, které nejvíce ohrožovala, do ní šli první a byli odhodláni otevřít a rozšířit cestu, která k ní vedla.

Svobodné instituce přestaly existovat, a v důsledku toho neexistovaly ani politické třídy, ani živé politické útvary, ani organizované a vedené strany. Když se při absenci všech sil, které regulují zaměření obecných nálad, znovu objevilo veřejné mínění jediné v závislosti na filosofech, muselo se očekávat, že Revoluce nebude tížena na základě konkrétních skutečností, ale spíše na základě abstraktních zásad a velmi obecných teorií. Bylo možné odhadnout, že místo aby se odděleně útočilo na špatné zákony, začnou být napadány úplně všechny a bude zde snaha nahradit staré uspořádání Francie zcela novým systémem vlády, jak ho formulovali spisovatelé.

Církev byla přirozeně zapletena do všech starých institucí, které měly být zničeny, a proto nebylo pochyb, že tato revoluce současně s rozvrácením civilní moci oťese náboženství. Od té chvíle bylo nemožné říci, do jakých neslýchaných nerozvážností se může pustit duch novátorů, zbačených současně všech zábran, které náboženství, zvyky a zákony ukládají lidské představitosti.

A kdo dobře poznal stav země, mohl snadno předvídat, že neexistuje trůfalost tak neslýchaná, aby se o ni lidé nepokusili, ani násilí tak veliké, že by je lidé nepoužili.

„Cože!“ vykřikne Burke v jednom ze svých výmluvných panfleťů, „nevidíme jediného člověka, který by mohl odpovídat za nejmenší obvod, a co víc, nevidíme ani jediného, který by mohl odpovídat za druhého. Všichni jsou zavření ve svých domech a neprojevují odpor, ať jde o roajalismus, moderantismus nebo o cokoliv jiného.“ Burke dobře nevěděl, v jakých podmínkách nás monarchie, kterou litoval, zanechala našim novým pánům. Administrativa starého režimu předem vzala Francouzům možnost a chuť vzájemně si pomáhat. Když Revoluce propukla, marně bychom byli hledali v největší části Francie deset mužů, kteří by byli zvyklí jednat společně podle určitých pravidel a sami se starat o vlastní obranu. O to se měla postarat ústřední moc, která poté, co z rukou královské administrativy padla do rukou neodpovědných a suverénních shromáždění a z dobrotivé se stala hrůzostrašnou, neviděla před sebou nic, co by ji mohlo zastavit, ba ani na okamžik zpomalit. Stejná příčina, která vedla k tak snadnému pádu monarchie, učinila po jejím pádu možným cokoliv.

Nikdy nebyla náboženská tolerance, mírnost v příkazování, lidskost a dokonce laskavost hlásána a snad i schvalována více než v XVIII. století, i válečné právo, které je jakýmsi posledním útočištěm násilí, se samo stálo a zmírnilo. Z lůna tak mírných mravů měla nicméně vzejít nejnelidštější revoluce! A přitom všechno toto zmínění mravů nebylo zdánlivým klamem, protože jakmile zůřivost Revoluce utichla, bylo vidět, jak se tato mírnost ihned šíří do všech zákonů a proniká do všech politických zvyklostí.

Kontrast mezi mírností teorií a násilností činů, který je jedním z nejpodivnějších znaků francouzské revoluce, nikoho nepřekvapí, uvědomíme-li si, že tato revoluce byla připravena nejcivilizovanějšími třídami národa a uskutečněna třídami nejméně vzdělanými a nejdřívějšími. Ti, kdo revoluci připravovali, neměli žádnou předem existující vazbu s lidem, nebyli zvyklí si navzájem naslouchat a neměli na lid žádný vliv, proto se tento lid téměř okamžitě stal vedoucí si-

lou, jakmile byly zničeny staré mocenské útvary. Tam, kde nevládl sám, dodával alespoň vládě svého ducha, a jestliže na druhé straně uvážíme, jak tento lid žil za starého režimu, nebude nesnadné si představit, čím bude.

Jisté zvláštnosti jeho postavení lidu dokonce dodávaly řadu vzácných ctností. Dávno osvobozený a už dávno vlastník jisté části půdy, spíše izolovaný než závislý, ukázal se jako umírněný a hrdý; byl zvyklý námaze, lhostejný k jemnostem života, odevzdáný osudu v největších nesnázích, pevný v nebezpečí. Prostá a mužná rasa, která naplní mocné armády, před jejichž silou se sklóní Evropa. Stejná příčina z něj však dělala nebezpečného pána. Protože po staletí nesl téměř sám všechna břemena zlořádu, protože žil v ústraní, živil se mlčky svými předsudky, svými závisťmi a svou nenávistí, ztvrdl krutostí svého osudu a stal se schopným vše snažet a všem způsobit utrpení.

V tomto stavu vztláhl lid ruku na vládu a pustil se sám do uskutečňování díla Revoluce. Knihy dodaly teorii, on se ujal praxe a přizpůsobil ideje spisovatelů své vlastní zřítnosti.

Kdo pozorně sledoval při čebě této knihy Francii v XVIII. století, mohl pozorovat, jak se v jejím lůně rodily a rozvíjely dvě hlavní vášně, které nebyly vůbec současné a ne vždy směřovaly k témuž cíli.

První, hlubší a přicházející z větší dálky, je prudká a nehasitelná nenávisť k nerovnosti. Ta se zrodila a živila pohledem na samu tuto nerovnost a již dlouho s trvalou a nezdramitelnou silou hnala Francouze ke snaze zničit až do základů vše, co zůstalo ze středověkých institucí, a až se prostranství po nich uprázdnilo, vybudovat zde společnost, v níž by si byli lidé tak podobní a životní podmínky tak rovné, jak to jen lidství připouští.

Druhá, novější a méně hluboko zakoreněná vášně je vedla ke snaze žít nejen jako rovní, nýbrž jako svobodní.

Ke konci starého režimu jsou obě tyto vášně stejně upřímné a zdají se být obě stejně živé. Na počátku Revoluce se setkávají, tehdy se k sobě přibližují a na okamžik splývají, vzá-

jemným kontaktem podporují jedna druhou a konečně současně roznecují srdce Francie. To je rok 89, bezpochyby čas nezkusenessi, avšak také statečnosti, nadšení, mužnosti a velikosti, čas nesmrtelné památky, k níž se s obdivem a úctou bude obracet pohled lidí, až tu dávno již nebudou ti, kdo ji viděli, ani my sami. Tehdy byli Francouzi tak hrdí na svou př a na sebe samy, že věřili, že si mohou být rovní ve svobodě. Mezi demokratické instituce umísili tedy všude instituce svobodné. Na prach rozdrtili nejen onu překonanou legislativu, která dělila lidi do kast, do cechovních korporací a do tříd, takže se jejich práva stávala ještě neovnějšími než jejich životní podmínky, jediným úderem rozbili i další zákony, novější díla královské moci, které národu odebraly právo svobody uživat a postavily vedle každého Francouze vládu, aby byla jeho učitelem, jeho ochráncem, a bude-li to nutné, jeho utlačovatelem. S absolutní vládou padla centralizace.

Avšak když byla tato silná generace, která Revoluci započala, zničena a vyčerpána, jak je tomu obvykle s každou generací, která zahájí takový podnik, když podle přirozeného chodu událostí tohoto druhu láska ke svobodě ztratí odvahu a zeslábně v prostředí anarchie a lidové diktatury a když zmatený národ začne jako by tápavě hledat svého pána, absolutní vláda si vytvoří, aby ožila, zázračné podmínky; ty pak snadno objeví mimořádné schopnosti toho, kdo bude současně pokračovatelem Revoluce i jejím zhoubcem.

Starý režim obsahoval totiž celou řadu institucí moderního data, které nebyly nikterak nepřátelské rovnosti a mohly tedy snadno najít místo v nové společnosti, ale přesto nabíly despotismu jedinečné možnosti. Byly hledány mezi troskami všech ostatních a byly znovu nalezeny. Tyto instituce daly kdysi zrod zvyklostem, náruživostem a ideám, které měly tendenci udržovat lidi rozdělené a poslušné. Byly oživeny a použity. Znovu byla ze svých trosk vyzvednuta a obnovena centralizace, a zatímco se zvedala, vše, co ji kdysi mohlo omezovat, zůstalo v troskách až po samo nitro

národa, který právě svrhl království, a proto se náhle objevil moc daleko rozsáhlejší, propracovanější a absolutnější, než byla moc kteréhokoli z našich králů. Celý proces proběhl s mimořádnou troufalostí a dosáhl neslýchaného úspěchu, protože všichni mysleli pouze na to, co vidí, a zapoměli na to, co viděli kdysi. Vládcé padl, avšak to, co bylo v jeho dle nejpodstatnější, zůstalo; jeho vláda je mrtvá, ale jeho administrativa žije dále, a pokaždé, když se objevil pokus rozbit absolutní moc, vyřešila to hlava Svobody, nasazená na tělo otroka.

Od začátku Revoluce až do dnešních dnů jsme byli opákováně svědky toho, jak touha po svobodě uhasíná, znovu se rodí, znovu pohasíná a opět se rodí. Tak tomu bude dlouho, neboť tato touha je vždy nezkusená a špatně vedená, snadno zastažitelná, vyděšená a porazitelná, povrchní a dočasná. Současně touha po rovnosti stále hovoří k srdcím, kterých se nejdříve zmocnila, neboť ji udržují city, které jsou nám nejdražší. Zatímco touha po svobodě mění neustále svou podobu, zmenšuje se, roste, sílí a slabne podle běhu událostí, touha po rovnosti zůstává stále stejná, vždy zaměřena na stejný cíl, se stejným zatvrzelejším a často slepým zápallem, ochotna vše obětovat těm, kdo ji umozní dosáhnout uspokojení, a vláde, která je jí nakloněná a lichotí jí, poskytnout ideje a zákony, které potřebuje despotismus, aby mohl vládnout.

Francouzská revoluce bude pouze temnotou pro oči těch, kdo se budou dívat pouze na ni. V době, která ji předcházela, musíme hledat jediné světlo, jež ji může objasnit. Bez jasného pohledu na starou společnost, její zákony, její neřesti, její předsudky, její bídu i její velikost nepochopíme nikdy, co učinili Francouzi během šedesáti let, jež následovaly po jejím pádu. Ale ani tento pohled by ještě nestačil, kdybychom nepronikli až do samé povahy našeho národa.

Když uvažují o tomto národu jako takovém, zdá se mi, že je mimořádnější než jakákoli událost jeho historie. Existoval kdy na zemi nějaký národ tak plný kontrastů, tak extrémní

v každém ze svých činů, řídící se více pocity a méně principy, jednající vždy huře nebo lépe, než se dalo čekat, někdy pod obecnou úrovní lidskosti, někdy vysoko nad ní? Je to národ natolik nezměnitelný ve svých základních instinktech, že ho poznáváme již na jeho povaze z doby před dvěma nebo třemi tisíci lety, a současně ve svém každodenním myšlení a ve svých zálibách natolik pohyblivý, že se dokonce stává neočekávanou podivnou i pro sebe sama a často zůstává překvapen stejně jako cizinci při pohledu na to, co učinil. Je jako ze všech největší pecivál a největší rutinér, je-li ponechán na pokoji, když však jej něco proti jeho vůli vytáhne z jeho obydli a z jeho zvyklostí, je ochoten hnát se až na konec světa a odvážit se všeho, je neposlušný svým temperamentem, ale umí se i přizpůsobit, a to vždy raději svévolně a dokonce násilně vládě nějakého panovníka než regulární a svobodné vládě vedoucích občanů. Dnes hlásá nepřátelství každé poslušnosti, zítra je připraven sloužit s takovým zápalem, jakého nemohou dosáhnout ani národy nejvíce ochotné sloužit, je připraven dát se vést na nitce, pokud se nikdo nestaví na odpor, je nezvládnutelný, když se někde objeví náznak odporu. Vždy máte své pány, kteří se ho obávají buď příliš, nebo příliš málo, nikdy není tak svobodný, aby bylo beznadějně pokusit se ho zotročit, nikdy tak zotročený, aby již nemohl shodit jho. Je zpusobily ke všemu, avšak vyniká pouze ve válce, zbožňuje nebezpečí, hazard, sílu, úspěch, lesk a hluk více než skutečnou slávu, je schopnější hrůzství než ctnosti, geniality než zdravého rozumu, je připraven spřádat obrovské plány, spíše než uskutečňovat velké podniky. Je nejbřilantnější a nejnebezpečnější ze všech evropských národů a nejlépe uzpusobený stát se stírdavě předemětem obdivu, nenávisi, soucitu, hrůzy, nikdy však lhostejnosti.

Jedině tento národ mohl provést revoluci tak nenadálou, tak radikální, s tak bouřlivým vývojem, a přece plnou zvrátů, protikladných činů a odporujících si příkladů. Bez důvodů, které jsem uvedl, by ji Francouzi nikdy nebyli uskuteč-

nili. Je však třeba přiznat, že všechny ty důvody dohromady by nestačily k vysvětlení podobné revoluce jinde než ve Francii.

Dostal jsem se zde až na sám práh této paměťhodné revoluce. Tentokrát do ní nevstoupím: brzy to možná budu moci udělat. Nebudu již uvažovat o jejích příčinách, prozkoumám ji samu a konečně se odvážím posoudit společnost, která z ní vyšla.

DODATEK

Stavovské kraje, a zvláště Languedoc

Není mým záměrem prozkoumat do podrobností, co se dělo v každém ze stavovských regionů, které existovaly ještě v době Revoluce.

Chci pouze uvést jejich počet, seznámit čtenáře s těmi, v nichž byl ještě místní život aktivní, ukázat, v jakém vztahu byly s královskou administrativou, z jaké strany opustily obecná pravidla, která jsem vysvětlil dříve, kudy se k nim vracely, a konečně ukázat na příkladu jednoho z nich, čím by se byly mohly snadno stát všechny.

Stavy existovaly ve většině francouzských provincií, to znamená, že každá z nich byla spravována pod vládou krále lidmi tří stavů, jak se tehdy říkalo, což znamená shromážděním složeným ze zástupců duchovenstva, šlechty a buržoazie. Toto provinční uspořádání, stejně jako jiné středověké instituce, se vyskytovalo se stejnými rysy v téměř všech civilizovaných částech Evropy, přinejmenším ve všech zemích, kam pronikly germánské mravy a ideje. V mnohých německých provinciích existovaly stavy až do francouzské revoluce. Tam, kde byly zrušeny, zmizely teprve v průběhu XVII. a XVIII. století. Už dvě století s nimi panovníci vedli všude válku, tu tajnou, tu otevřenou, ale nepřetržitou. Nikde se nesnažili tuto instituci zlepšit ve shodě s pokrokem